

10 ข้อเสนอแก้ไขร่างพ.ร.บ.ว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับ คอมพิวเตอร์ (ฉบับที่..) พ.ศ. (ร่างวันที่ 26 เม.ย. 2559)

เครือข่ายพลเมืองเน็ต 8 มิถุนายน 2559

1. มาตรา 14 (1) ควรแก้ไขให้ชัดเจนว่าเป็นการเอาผิดกับ phishing และตัด โอกาสในการใช้ฟ้องหมิ่นประมาทออกไป

- มาตรา 14 (1) ของร่างวันที่ 26 เม.ย. 2559 ระบุว่า “ผู้ใด... โดยทุจริต หรือโดยหลอกลวง นำเข้าสู่ระบบ
คอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ปลอมไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน หรือข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ โดย
ประการที่น่าจะเกิดความเสียหายแก่ประชาชน”
- คำว่า “โดยหลอกลวง” อาจถูกตีความให้นำมาใช้กับความผิดฐานหมิ่นประมาทได้ ทั้งที่เจตนาจริง
ของกฎหมายมุ่งที่จะเอาผิดเรื่องฟิชชิ่ง (phishing) หรือการทำเว็บไซต์หรือข้อมูลปลอมเพื่อนำไปหลอกเอา
ทรัพย์สินหรือข้อมูลส่วนบุคคลจากเหยื่อ
- ขอเสนอให้ใช้ภาษาในลักษณะร่างมาตรา 14 (1) ของร่างพ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ ฉบับที่คณะกรรมการ
กฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้ว (เรื่องเสร็จที่ 919/2558) ซึ่งเขียนว่า “ผู้ใดโดยทุจริตนำเข้าสู่ระบบ
คอมพิวเตอร์ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์อันเป็นเท็จ ทำให้ได้ไปซึ่งทรัพย์สินหรือข้อมูลส่วนบุคคลของผู้อื่น หรือ
ทำให้ผู้อื่นทำ ถอน หรือทำลายเอกสารสิทธิต้องระวางโทษ....” จะทำให้ชัดเจนกว่าว่าหมายถึงความผิด
เฉพาะเรื่องฟิชชิ่ง (ดูเอกสาร [1] และ [2])

2. กำหนดนิยาม “ความปลอดภัยสาธารณะ” และ “ความมั่นคงทาง เศรษฐกิจ” ที่ใช้ในมาตรา 14 (2)

- มาตรา 14 (2) ของร่างที่แก้ไขใหม่ กำหนดความผิดฐานโพสต์ข้อมูลเท็จที่กระทบต่อ “ความปลอดภัย
สาธารณะ” หรือ “ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ” ซึ่งคำทั้งสองไม่ปรากฏใช้ในกฎหมายอาญาอื่น การใช้คำที่ไม่
ชัดเจนเช่นนี้ อาจส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายมีปัญหา สร้างความลำบากให้กับผู้บังคับใช้กฎหมาย หรืออาจ
ถูกนำไปใช้ในทางที่มีขอบ

- ขอเสนอให้มีการกำหนดนิยามให้ชัดเจน โดยอาจกำหนดไว้ในกฎหมายนี้ หรืออ้างอิงกับกฎหมายฉบับอื่น (ดู [2])

3. แยกแยะประเภทผู้ให้บริการหรือสื่อตัวกลาง และกำหนดภาระความรับผิดชอบให้เหมาะสมกับประเภท

- การกำหนดให้ผู้ให้บริการ ซึ่งเป็นสื่อตัวกลาง (intermediary) จะต้องมีความรับผิดชอบด้วยนั้น ควรคำนึงถึงลักษณะที่แตกต่างกันของสื่อตัวกลางแต่ละชนิด
- ในกฎหมายปัจจุบันแม้ในมาตรา 3 จะมีนิยามของ “ผู้ให้บริการ” อยู่ 2 ประเภทใน (1) และ (2) คือ

“ผู้ให้บริการ” หมายความว่า

(1) ผู้ให้บริการแก่บุคคลอื่นในการเข้าสู่อินเทอร์เน็ต หรือให้สามารถติดต่อถึงกันโดยประการอื่นโดยผ่านทางระบบคอมพิวเตอร์ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการให้บริการในนามของตนเองหรือในนามหรือเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น

(2) ผู้ให้บริการเก็บรักษาข้อมูลคอมพิวเตอร์เพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น

แต่ในกฎหมายมาตราที่เหลือทั้งหมด ก็ปฏิบัติกับผู้ให้บริการ 2 ประเภทดังกล่าวเหมือนกัน ไม่มีการแยกแยะ

- โดยทั่วไปสื่อตัวกลาง เมื่อแบ่งอย่างหยาบที่สุด มีอยู่ 2 ประเภท คือ สื่อตัวกลางประเภท “ท่อ” (mere conduit) กับ สื่อตัวกลางประเภท “ที่เก็บ” (host) (ดู [3]) และสำหรับเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตนั้นมีอีกประเภทคือ “ที่พักชั่วคราว” (caching) ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลที่ใช้อย่างชั่วคราว โดยอัตโนมัติเพื่อส่งต่อไปให้ผู้ให้บริการได้รวดเร็วขึ้น
- สื่อตัวกลางประเภท “ท่อ” และ “ที่พักชั่วคราว” นั้นนำส่งข้อมูลอย่างเดียวโดยไม่เห็นหรือยุ่งเกี่ยวกับข้อมูลเลย จึงไม่ควรต้องมีการความรับผิดชอบเกี่ยวกับข้อมูล
- ส่วนสื่อตัวกลางประเภท “ที่เก็บ” ในกรณีที่ทราบถึงการมีอยู่ของข้อมูล อาจต้องมีการความรับผิดชอบบ้างตามความเหมาะสม (ดูข้อเสนอข้อ 4 ประกอบ)
- ตัวอย่างเช่น Directive 2000/31/EC of the European on Electronic commerce ซึ่งได้กำหนดประเภทสื่อตัวกลางออกเป็น 3 ประเภทคือ “ท่อ” (mere conduit – มาตรา 12), “ที่พักชั่วคราว” (caching – มาตรา 13), และ “ที่เก็บรักษาข้อมูล” (hosting – มาตรา 14) และได้ระบุข้อยกเว้นโทษ

เอาไว้สำหรับสื่อตัวกลางแต่ละประเภท (ดู [4])

- ขอเสนอให้กำหนดประเภทสื่อตัวกลาง 3 ประเภทใหญ่ (“ท่อ” “ที่ปักชั่วคราว” และ “ที่เก็บ”) ไว้ในพ.ร.บ.หลักในส่วนของนิยาม พร้อมทั้งกำหนดภาระความรับผิดชอบให้เหมาะสมตามประเภทของสื่อตัวกลางไว้ในตัวพ.ร.บ.หลักเช่นกัน
- และขอเสนอให้พิจารณา “หลักการมะนิลาว่าด้วยความรับผิดชอบของสื่อตัวกลาง” ซึ่งเป็นหลักการระหว่างประเทศ ในการกำหนดหน้าที่ ภาระความรับผิดชอบ ความผิด และโทษที่เกี่ยวกับผู้ให้บริการ หรือสื่อตัวกลาง (ดู [5])

4. มาตรา 15: ความ “ยินยอม” และโทษที่เหมาะสมของผู้ให้บริการ

- ร่างปัจจุบันโทษของผู้ให้บริการตามมาตรา 15 นั้น สูงเท่ากับผู้เผยแพร่เนื้อหา โดยระบุว่า
มาตรา 15 ผู้ให้บริการผู้ใดให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ ให้มีการกระทำความผิดตามมาตรา 14 ในระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่ในความควบคุมของตน ต้องระวางโทษเช่นเดียวกับผู้กระทำความผิด ตามมาตรา 14 [...]
- การ “ให้ความร่วมมือ” หรือ “รู้เห็นเป็นใจ” อาจต้องชัดเจนว่าผู้ให้บริการมีเจตนากระทำความผิดร่วมกับผู้ที่โพสต์เนื้อหาผิดกฎหมายเองด้วย แต่คำว่า “ยินยอม” ยังเป็นเรื่องยากที่จะพิสูจน์ว่า กรณีใดผู้ให้บริการพบเห็นข้อความแล้วแต่มีเจตนาที่จะยินยอมให้อยู่ต่อไป หรือกรณีใดที่ผู้ให้บริการไม่ได้ยินยอม แต่ทำหน้าที่โดยประมาทเลินเล่อตรวจสอบไม่พบเนื้อหาผิดกฎหมาย หรือเนื่องจากความผิดพลาดส่วนบุคคลโดยไม่ได้ตั้งใจ (ดูความเห็นใน [2])
- ตามหลักกฎหมายอาญาทั่วไป ผู้สนับสนุนการกระทำความผิดจะรับโทษสองในสามของผู้กระทำความผิด
- ขอเสนอให้กำหนดลักษณะความผิดของผู้ให้บริการให้ชัดเจน โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการพิสูจน์เจตนา แยกแยะโทษของผู้ให้บริการแต่ละประเภท และกำหนดโทษให้เหมาะสมตามหลักกฎหมายอาญา

5. มาตรา 15: เสนอให้ใช้หลักการ “แจ้งเตือนและแจ้งเตือน” (Notice and Notice) สำหรับขั้นตอนการแจ้งเตือน การระงับ และการนำข้อมูลออกจากระบบ

- ควรระมัดระวังในการให้ผู้ให้บริการต้องทำหน้าที่เหมือนศาลในการพิจารณาว่าเนื้อหาใดอาจผิดกฎหมาย โดยเฉพาะเนื้อหาประเภทที่อาจไม่สามารถพิจารณาได้อย่างตรงไปตรงมานัก
- หลักการ “แจ้งเตือนและนำออก” (Notice and Takedown) อย่างที่สหรัฐฯใช้นั้น เป็นหลักการสำหรับเนื้อหาลิขสิทธิ์ ออกแบบมาในสมัยที่ผู้ให้บริการกับผู้เผยแพร่ข้อมูล เป็นคนเดียวกัน การแจ้งเตือน (notice) จึงเป็นการแจ้งไปที่ผู้ให้บริการ (ซึ่งคือผู้เผยแพร่ด้วย)
- แต่ปัจจุบันที่เป็นยุคของเนื้อหาที่ผู้ใช้เป็นผู้สร้าง (user-generated content) ผู้ลงมือเผยแพร่เนื้อหาจริงๆ คือผู้ใช้บริการ ไม่ใช่ผู้ให้บริการ เช่น ผู้โพสต์กระทู้ในพันทิป.คอม ไม่ใช่ผู้ให้บริการคือตัวพันทิป.คอม แต่เป็นผู้ใช้บริการ
- นอกจากนี้ ที่ผ่านมา การบังคับใช้กฎหมายลิขสิทธิ์ (Digital Millenium Copyright Act) ในสหรัฐฯอเมริกา ตามหลักการ “แจ้งเตือนและนำออก” นั้นมีปัญหาและถูกใช้ในทางที่ผิดเป็นจำนวนมาก ผู้ให้บริการมักไม่ตรวจสอบคำแจ้งเตือนให้นำเนื้อหาออกว่าสมเหตุสมผลหรือไม่ จนนำไปสู่การนำเนื้อหาของผู้ใช้บริการออกอย่างผิดพลาดบ่อยครั้ง และยังคงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อยับยั้งการแสดงที่ถูกกฎหมาย (ดู [6]) เช่นกรณีของบริษัทไทม์วอร์เนอร์เคเบิลส่งคำแจ้งเตือนให้ลบบัญชีสื่อสังคมของเว็บไซต์ที่วิจารณ์การทำงานของแผนกดูแลลูกค้าของบริษัท จนทำให้บัญชียูทูบและทวิตเตอร์หลายบัญชีของเว็บไซต์ดังกล่าวถูกลบ (ดู [7])
- หลักการ “แจ้งเตือนและแจ้งเตือน” (Notice and Notice) ดังเช่นที่กฎหมายลิขสิทธิ์ของแคนาดาใช้ จึงได้ปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับการส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล โดยเน้นกระบวนการให้สามารถส่งการแจ้งเตือนนั้นไปถึงผู้เผยแพร่ที่เป็นตัวการที่แท้จริง และให้ผู้เผยแพร่ตัวจริงมาอยู่ร่วมในกระบวนการนำเนื้อหาออกด้วย (ดู [8] และ [9])
- ขอเสนอให้ใช้หลักการในลักษณะเดียวกับหลักการ “แจ้งเตือนและแจ้งเตือน” เพื่อให้ผู้ให้บริการส่งการแจ้งเตือนต่อไปยังผู้ใช้บริการและเป็นเหตุให้ยกเว้นโทษได้ โดยเขียนหลักการนี้ลงในพ.ร.บ.ฉบับหลักอย่างชัดเจน ส่วนรายละเอียดขั้นตอนวิธีปฏิบัติ สามารถกำหนดในประกาศรัฐมนตรีได้

6. มาตรา 15: ภาระในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ขัดหลักกฎหมายอาญา และอาจขัดรัฐธรรมนูญ

- ร่างมาตรา 15 วรรคสาม ระบุว่า
“ถ้าผู้ให้บริการพิสูจน์ได้ว่าตนได้ปฏิบัติตามประกาศของรัฐมนตรีที่ออกตามวรรคสอง ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ”
เป็นการกำหนดให้ภาระแห่งการพิสูจน์ มาตกอยู่ที่ผู้ถูกกล่าวหา ซึ่งตรงข้ามกับหลักกฎหมายอาญาทั่วไปที่กำหนดให้ภาระแห่งการพิสูจน์นั้น อยู่ที่ผู้กล่าวหา
- ศาลรัฐธรรมนูญได้มีคำวินิจฉัยที่ 3/2559 ลงวันที่ 1 มิถุนายน 2559 ว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการเสนอราคาต่อหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2559 มาตรา 9 ซึ่งบัญญัติว่า “ในกรณีที่การกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคลใด ให้ถือว่าหุ้นส่วนผู้จัดการ กรรมการผู้จัดการ ผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจในการดำเนินงานในกิจการของ นิติบุคคลนั้น หรือผู้ซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลในเรื่องนั้น เป็นตัวการร่วมในการกระทำความผิดด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดนั้น” เป็นบทบัญญัติที่ขัด หรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2559 มาตรา 4 (ดู [10])
- ขอเสนอให้พิจารณาเรื่องภาระแห่งการพิสูจน์ความผิดให้รอบคอบตามหลักกฎหมายอาญาและหลักการในรัฐธรรมนูญ

7. จำกัดขอบเขตอำนาจของประกาศที่รัฐมนตรีจะออกเพิ่มเติมได้ ตาม มาตรา 15 และมาตรา 20

- มาตรา 15 วรรคสอง และมาตรา 20 วรรคห้า ของร่างที่แก้ไขใหม่ กำหนดให้รัฐมนตรีสามารถออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ ระยะเวลา และแนวทางการปฏิบัติสำหรับการระงับการทำให้แพร่หลายหรือลบข้อมูลคอมพิวเตอร์ของผู้ให้บริการได้ (มาตรา 20 กล่าวถึงการระงับ มาตรา 15 กล่าวถึงความผิดของผู้ให้บริการและเหตุยกเว้นโทษ)
- ขอเสนอให้พิจารณากำหนดขอบเขตของประกาศที่รัฐมนตรีจะออกเพิ่มเติมได้ ดังนี้
 1. ร่างกฎหมายควรวางกรอบหลักการและเกณฑ์ขั้นต่ำ ว่าประกาศที่รัฐมนตรีจะออกได้นั้นจะต้องอยู่ภายใต้หลักการที่กำหนด เช่น ระบุว่าให้ใช้หลักการ “แจ้งเตือนและแจ้งเตือน” สำหรับการแจ้งเตือนข้อมูลที่อาจผิดกฎหมาย หน่วยงานที่มีอำนาจยื่นคำร้องคือใคร สื่อตัวกลางประเภทใด

และชนิดใดบ้างที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามคำร้อง ข้อมูลที่ต้องระบุในคำร้องอย่างน้อยขั้นต่ำจะต้องมีอะไรบ้าง (เช่น คำแจ้งเตือนให้ระงับหรือลบข้อมูล ต้องระบุข้อกำหนดที่ข้อมูลนั้นละเมิดด้วย – ดูข้อ 2 และ 3 ของ “หลักการมะนิลาว่าด้วยความรับผิดชอบการสื่อตัวกลาง” [5]) และสิทธิของผู้เผยแพร่ข้อมูลในการอุทธรณ์ ส่วนขั้นตอนปฏิบัติโดยละเอียดนั้น รัฐมนตรีสามารถออกเป็นประกาศเพิ่มเติมได้ -- ซึ่งจะทำให้กฎหมายยังยืดหยุ่นสามารถเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ได้ ในขณะที่เดียวกันหลักการใหญ่ก็ยังคงเสถียรอยู่ ผู้บังคับใช้และถูกบังคับใช้กฎหมายสามารถทำงานได้สะดวก

2. สำหรับเรื่องที่แน่ชัดว่าจะไม่กระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นการทั่วไป เป็นเพียงแต่การลงรายละเอียดในการปฏิบัติงาน รัฐมนตรีสามารถออกประกาศได้ด้วยตัวเอง
3. สำหรับเรื่องที่เป็นไปได้ว่าอาจกระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชนทั่วไป หรือมีแนวโน้มจะขยายขอบเขตอำนาจของกฎหมายเกินไปกว่ากฎหมายหลักที่สภาเป็นผู้ออก ต้องให้ออกเป็นกฎหมายระดับพ.ร.บ. เพื่อให้สภาได้พิจารณา รัฐมนตรีไม่สามารถออกประกาศได้ด้วยตัวเอง เช่น มาตรการของกฎหมายหลักพูดถึงการระงับการเข้าถึงข้อมูล จะออกกฎหมายรองที่ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลโดยทั่วไป ไม่ได้ (ดู [11] (ข้อ 11) [12] [13] และ [14])

8. พิจารณาตัดมาตรา 20 (4) ที่อนุญาตให้ปิดกั้นข้อมูลได้แม้ไม่ผิดกฎหมายใด

- มาตรา 20 (4) ของร่างที่แก้ไขใหม่ เรื่องการปิดกั้นเว็บไซต์ จะส่งผลให้เว็บไซต์ถูก “บล็อก” ได้ แม้ว่าข้อมูลบนเว็บไซต์ดังกล่าวจะไม่ผิดกฎหมายใดๆ เลยก็ตาม หากคณะกรรมการกลั่นกรองข้อมูลคอมพิวเตอร์เห็นว่าเนื้อหาเหล่านั้น “ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดี” ทั้งนี้คณะกรรมการกลั่นกรองฯ ทั้ง 5 คนมาจากการแต่งตั้งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงดิจิทัลฯ และร่างกฎหมายไม่ได้กำหนดคุณสมบัติที่ชัดเจนของกรรมการ
- หากพิจารณาว่าการระงับหรือลบข้อมูลหรือการปิดกั้นเว็บไซต์คือการลงโทษ (เนื่องจากการเป็นการจำกัดสิทธิของผู้ถูกปิดกั้น และอาจกระทบต่อการดำเนินธุรกิจ การใช้ชีวิตโดยปกติของผู้เกี่ยวข้อง) มาตรา 20 (4) นี้ น่าจะขัดกับหลักกฎหมายอาญาที่ว่า ไม่มีกฎหมาย ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ นอกจากนี้มาตรา 20 (4) จะส่งผลกระทบต่อการทำงานของสื่อมวลชน การสื่อสารของประชาชน และการทำงานโดยทั่วไปของอินเทอร์เน็ต เนื่องจากไม่มีความชัดเจนตามกฎหมายว่าข้อมูลแบบใดกันแน่ที่อาจเข้าข่าย

- ขอเสนอให้ตัดมาตรา 20 (4) นี้ออกจากร่าง (ดู [15])

9. กระบวนการอุทธรณ์ การทบทวนการใช้อำนาจ และความโปร่งใสของการใช้อำนาจ ตามมาตราเช่นมาตรา 18 และ 20

- ขอเสนอให้มีกระบวนการอุทธรณ์ จากการใช้อำนาจตามมาตรา 18 และ 20
- ขอเสนอให้หน่วยงานรับผิดชอบตามกฎหมายนี้เผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจตามกฎหมายนี้ (เช่นตามมาตรา 18 และมาตรา 20) อย่างน้อยดังรายการดังต่อไปนี้ ทั้งนี้เพื่อความโปร่งใสตรวจสอบได้ของการใช้อำนาจ (ดู [5] และข้อ 9 และ 10 ของ [11])
 1. จำนวนคำร้องที่ขอไปยังศาล แยกประเภทความผิดรายมาตรากฎหมาย และหน่วยงานที่ยื่นคำร้อง
 2. จำนวนคำร้องที่ศาลมีคำสั่งอนุมัติ แยกประเภทความผิดรายมาตรากฎหมาย และหน่วยงานที่ยื่นคำร้อง
 3. จำนวนหน้าเว็บที่ได้ยื่นคำร้องเพื่อให้ศาลมีคำสั่งระงับ แยกประเภทความผิดรายมาตรากฎหมาย และหน่วยงานที่ยื่นคำร้อง
 4. จำนวนหน้าเว็บที่ศาลมีคำสั่งระงับ แยกประเภทความผิดรายมาตรากฎหมาย และหน่วยงานที่ยื่นคำร้อง

10. กำหนดอายุของกฎหมาย (Sunset Provision) เพื่อให้มีการทบทวนกฎหมายตามเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป

- เนื่องจากเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตและสภาพสังคมดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงควรกำหนดให้กฎหมายนี้หรือบางมาตราของกฎหมายนี้ มีอายุจำกัด เพื่อบังคับให้มีการทบทวนกฎหมายตามเทคโนโลยีและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ล้าสมัย หรือบังคับใช้มาตรการที่อาจไม่จำเป็นอีกต่อไปแล้ว ทั้งนี้ให้สอดคล้องกับพ.ร.ฎ.การทบทวนความเหมาะสมของกฎหมาย พ.ศ. 2558 (ดู [16])
- ขอเสนอให้เพิ่มบทบัญญัติที่กำหนดให้พ.ร.บ.นี้และประกาศต่างๆ ที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามพ.ร.บ.นี้ มีอายุจำกัด และจำเป็นต้องได้รับการทบทวนต่ออายุเมื่อถึงกำหนดเวลา หรือที่เรียกว่า “ข้อบัญญัติอัสดง” (Sunset Provision) เช่น กำหนดให้กฎหมายมีอายุ 5 ปี และหากไม่มีการทบทวนเพื่อต่ออายุ ก็ให้กฎหมายเป็นอันยกเลิกไป

เอกสารอ้างอิง

1. ร่างฯ ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ตรวจสอบพิจารณาแล้ว (เรื่องเสร็จที่ 919/2558)
https://ictlawcenter.etcha.or.th/de_laws/download_file/2_Krisdika_Draft-de_laws_computer-related-crime-act.pdf
2. ร่างแก้ไขพ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ “ตั้งคณะกรรมการปิดเว็บแม่ไม่ผิดกฎหมาย” – iLaw
<http://ilaw.or.th/node/4092>
3. Frequently asked questions on internet intermediary liability – Association for Progressive Communications <https://www.apc.org/en/pubs/frequently-asked-questions-internet-intermediary-l>
4. Directive 2000/31/EC of the European on Electronic commerce <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:en:HTML>
5. หลักการมะนิลาว่าด้วยความรับผิดชอบของสื่อตัวกลาง <https://www.manilaprinciples.org/th>
6. The Failure of the DMCA Notice and Takedown System – Center for the Protection of Intellectual Property <http://cpip.gmu.edu/2013/12/05/the-failure-of-the-dmca-notice-and-takedown-system-2/>
7. Takedown Hall of Shame – Electronic Frontier Foundation
<https://www.eff.org/takedowns>
8. รู้จักหลักการ “Notice and Notice” สำหรับการกำกับเนื้อหาออนไลน์
<https://thainetizen.org/2016/05/notice-and-notice-content-regulation/>
9. Canada’s Approach to Intermediary Liability for Copyright Infringement: the Notice and Notice Procedure – Berkeley Technology Law Journal
<http://btlj.org/2014/03/canadas-approach-to-intermediary-liability-for-copyright-infringement-the-notice-and-notice-procedure/> และ Notice and Notice Regime – Innovation, Science and Economic Development Canada: “With the coming into force of the Notice and Notice regime – the final step in implementing the Copyright Modernization Act – Canadians now have balanced, modern copyright laws that will help support innovation and drive investment in the economy.”

<https://www.ic.gc.ca/eic/site/oca-bc.nsf/eng/ca02920.html>

10. ประกาศสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ เรื่อง ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยว่าบทบัญญัติแห่งกฎหมายขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ 2 มิ.ย. 2559
<http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/A/050/8.PDF>
11. หลักการระหว่างประเทศว่าด้วยการใช้สิทธิมนุษยชนกับการสอดแนมการสื่อสาร ฉบับแปลภาษาไทย <https://thainetizen.org/docs/13-principles/> (แปลจากฉบับวันที่ 10 ก.ค. 2556) ต้นฉบับภาษาอังกฤษ (ฉบับล่าสุด พ.ค. 2557) <https://necessaryandproportionate.org>
12. ผลกระทบของการสอดแนมการสื่อสารโดยรัฐต่อการใช้สิทธิมนุษยชนเพื่อเข้าถึงความเป็นส่วนตัวและเสรีภาพด้านความเห็นและการแสดงออก - รายงานของผู้รายงานพิเศษว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพด้านความเห็นและการแสดงออก แฟรงค์ ลาร์วี่ (A/HRC/23/40) (17 เม.ย. 2557) <https://thainetizen.org/docs/a-hrc-23-40-surveillance-of-communications/>
13. Report of the Special Rapporteur to the Human Rights Council on the use of encryption and anonymity to exercise the rights to freedom of opinion and expression in the digital age (A/HRC/29/32)
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx>
14. สิทธิความเป็นส่วนตัวในยุคดิจิทัล – รายงานของสำนักงานข้าหลวงใหญ่ด้านสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (A/HRC/27/37) (30 มิ.ย. 2557) <https://thainetizen.org/docs/un-right-to-privacy-in-digital-age/>
15. แนวโน้มสำคัญและความท้าทายที่จะมีสิทธิของบุคคลทุกคนที่จะค้นหา ได้รับ และรับรู้ข้อมูลและความคิดทุกชนิดผ่านอินเทอร์เน็ต - รายงานของผู้รายงานพิเศษว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพด้านความเห็นและการแสดงออก แฟรงค์ ลาร์วี่ (A/HRC/17/27) (16 พ.ค. 2554)
<https://thainetizen.org/docs/a-hrc-17-27-right-to-internet/>
16. พ.ร.ฎ.การทบทวนความเหมาะสมของกฎหมาย พ.ศ. 2558
<http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2558/A/086/91.PDF>